

של גרגנטואה, שמשמעות שמו, וכך הוא מתורגם, היא "גדלוע" (בעל-לוע-גדול); או אשתו Gargamelle שמשמעות שמה "גרוניתא" (אשה-גרון); או גרגנטואה Gargantua שמשמעותו "גרגרן" (ובתרגום מילולי: "גרגרן אתה"; שכן מיד כשנולד פצח פיו בדרישה "לשתות!" וראה להלן); ואשתו Badebec שמשמעותו "פעורת-פה", או "שגל-פה"; ופנטגרואל Pantagruel שמשמעו "צמא-כל" או "צמאן" וכן רבים

נוספים, למשל הנזיר "ז'ן קצצרים" - "הקוצץ בצרים", שמוכח לכם שלא תשכחו את שמו, המציעים למתרגם כר נרחב להתגדר בו. נפנה עתה לכמה דוגמאות מן הספר הראשון - "חיי מעוררי הפלצות של גרגנטואה הגדול אבי פנטגרואל" - (ואכן, יש משהו מפלצתי בממדיו ובסגולותיו של גיבורו), שרק הן יכולות להטעימנו את טעמו הממשי של הטקסט:

תחילה יש לומר, כי גרגנטואה "נישא אחד עשר חודש בבטן אמו" ("הריון של נשים עשוי להימשך כזמן הזה ואף למעלה מכך, במיוחד בעת שהעובר פרי הילולים של ממש הוא, או אישיות אשר מעפלים גדולים נכונו לה" - מלמדנו רבלה); הוא נולד "דרך האוון", ומרגע שיצא לאוויר העולם, פצח פיו ודרש "לשתות, לשתות, לשתות!"; כשאחוז את גרגמלה צירים וכרעה ללדת, ביקש גרגנוזיה, בעלה, לזרזה בלידתה. עקב כך מתפתחים ביניהם חילופי הדברים הבאים, שאפשר אולי לשמוע כמותם גם בחדרי לידה בימינו:

"גיבורה כמו כבשה!" עודד אותה. "כואי תיפטרי מזה ונעשה מהר עוד אחד."
 "אה, באמת!" אמרה, "כמה קל לכם הגברים, לדבר כך! נו טוב, אני אעשה מאמץ אם זה מה שאתה רוצה,

רק הלואי שהיית חותך אותי!"
 "את מה?"

"בחייד!" אמרה, "אתה הרי גבר בגברים! אתה מבין אותי?"

"את האיבר שלי?" אמר. "חזיו ורעם! אם זה מה שירגיע אותך, תביאי סכין ונגמור את העניין."

"אוי!" אמרה, "יסלה לי אלוהים. סתם ככה אמרתי את זה, אל תשים לב למה שאני מקשקשת. רק שאני אצטרך עוד לסבול הרבה, שככה יעזור לי אלוהים, והכול באשמת האיבר שלך ובשביל התענוגות שלך" (עמ' 31).

הלידה עצמה היתה מסובכת בשל זלילת מעיים גסה שזללה גרגמלה קודם לכן, ושגרמה לה שלשולים תחילה ועצירות אחר כך. סופו של דבר שילדה את תינוקה "דרך האוון":

אך נולד, לא קרא כמו שאר העוללים: "מא! מא!", אלא הצטעק בקול גדול: "לשתות! לשתות! לשתות!" משל הזמין את כל העולם להסב עימו לשתיה וכה נישא קולו ברמה עד כי הגיע עד קצווי מחוזות שיתיון ומשתית.

חוששני כי אינכם מאמינים שלידה כה מופלאה אכן קרתה. היינו הך לי... כלום יש במעשה שכזה דבר מה הנוגד לחוק ולתבונה, סותר את התבונה ואת כתבי הקודש? לדידי איני מוצא דבר במקרא המנוגד לו.

ואם כה היה רצון אלוהים, כלום תרהיבו עוז לטעון שאין לאל ידו לעשות זאת?... אם יעלה רצון מלפניו, יילדו כל הנשים מעתה ואילך את ילדיהן דרך האוון.

בכחוס - כלום לא צואצא מירכו של יופיטר?
 ורקוטיאד - הכי לא נולד מעקב אמו?

ומינרוה - האם לא זינקה ממוחו של יופיטר, דרך אחונו?

ואדוניס - שמא לא הנץ מקליפה של עץ המור?
 וקסטור ופולוקס - מקליפת ביצה שלדה הטילה ודגרה עליה? (עמ' 35).

הארכתי קצת במובאה זו על מנת להראות את רוחב הדעת של המחבר, את כושר ההמצאה של המתרגם, ואת מנגנון ההערות העשיר של התרגום: "לידה דרך האוון" היא כמובן לגלוג על הנס האלוהי; "שיתיון ומשתית", הם "שמות מחוזות סמוכים למקום הולדתו של רבלה שבהגיתם המקומית דומים לנטיות הפועל 'שתה' (boire) בצרפתית", כפי שמוסבר שם באחת ההערות. הערות רבות נוספות מלוות פיסקה זו, כאשר כל שם ומושג מוסברים ומוערים בצורה שמעשירה את הקריאה.

אפשר להמשיך ולצטט כך מכל עמוד כמעט. למשל, לפי גירסה אחת "שבעה עשר אלף תשע מאות ושלוש עשרה פרות הוחרמו לצורך הנקתו הסדירה" של הרך הנולד. לפי גירסה אחרת "טענו מלומדים מבית מדרשו של דונס

סקוטוס [1270-1308 סכולסטיקן שנחשב מופת של ערפול], כי אמו היניקתהו, וכי יכלה לסחוט מדדיה אלף ארבע מאות ושתיים חביות ענק בנות אלפיים שבע מאות ליטר כל אחת ועוד תשע קדרות חלב בכל פעם." בין שתי הגירסאות נתעוררה מחלוקת וטענה זו הוכרזה "שערורייה דדית" (עמ' 37). עיון בהערות מראה שם באיזו דרך יפה הגיע בסוק להברקה תרגומית זו, שאינה אלא אחת מרבות בספר. הקיצור, היה זה תינוק "טוב מראה, ולו שמונה עשר סנטרים כמעט. ממעט היה לבכות, אולם חירבן בכל רגע, שכן ישבן עתיר ליחות היה לו להפליא וקול ישבנו מפוצץ והולך בבירטון עז". אך גדל מעט, כבר שלח ידיים לכל עבר:

האשמאי הקטן הזה היה ממזמז תמיד את אומנותיו. הופך בהן והופך בהן שהכול בהן. וכבר החל מנסה עליהן את חרב הפיפיות שלו, שהאומנות היו מקשטות מדי יום בזרים ובסרטים נאים. מבלות היו את זמנן בעידונה ובליטופה בין אצבעותיהן כאילו היה עלי במכתש. ואחר כך מתפוצצות מצחוק משהיתה החרב מתלהטת ומזדקפת... האחת כינתה אותה מגופת חבית שלי, חברתה זמורת זהב שלי, האחרת מסתם-חחור שלי, מחורר שלי, מקדח שלי, עלסוסון שלי, נקניקון אדמון שלי... (עמ' 51).

וכל זאת, כאמור, על קצה קצהו של מזלג.

שני כנסים, שתי שאלות

לשני כנסים באוניברסיטת תל-אביב שמתי פעמי בשבוע האחרון של חודש אפריל. האחד נושא היה "חנה ארנדט - חצי מאה של פולמוס", והשני ספרם המשותף של אריאלה אזולאי ועדי אופיר **ימים רעים - בין אסון לאוטופיה** (הוצאת רסלינג). לא ניהלתי רישום מדויק של הדברים, ובכל זאת, מפאת חשיבותם, אני רוצה לציין כאן כמה נקודות מתוכם, וגם לרשום שתי שאלות שעלו בדעתי במהלכם.

בכנס הראשון שרטט המנחה, פרופ' משה צוקרמן, ראשי פרקים לדמותה ולהגותה של ארנדט: חנה ארנדט נחשבת למי שחוללה מהפכה, שהרגיזה את השמאל המרקסיסטי, בכך שהעניקה פרימאט לחשיבות הפוליטי על פני החברתי; היא זו שהכניסה לדיון את מושג הטוטליטריות וכינסה (בספרה הידוע על מקורותיה) תחת גג אחד את הפשיזם, הקומוניזם, הנאציזם והסטליניזם; בספרה על משפט אייכמן טבעה את מושג הבנליות של הרוע - לפיו מספיק להיות בורג במערכת (לא צריך להיות מפלצת דווקא) כדי להשתלב ברע

על ידי צה"ל באמצעות הדיבורים על שיקולים "הומניטריים", באמצעות "יחידות הומניטריות" שהצבא הקים, וכן באמצעות קשר עם "ארגונים הומניטריים בינלאומיים", שלדעתה משתפים בכך פעולה עם הכיבוש. המסקנה האירונית של סרטה היא: "אין רעב בפלסטין וגם לא יהיה..." הרעב, לדבריה, הוא האירוע שלא היה, הוא האסון הבלתי נראה המתרחש יום יום בשטחים.

אריאלה אזולאי מנסחת את דבריה המהוקצעים בלשון הדימויים הפוסטמודרנית, אולם, גם היא נמנעת מלומר מפורשות מהי המסקנה החד משמעית העולה מהם. היא אמנם השוותה בין "ההומניטריים" לבין "הסרבנים", ואמרה כי "ההומניטריים" ממשיכים לשרת (כדי להקל על האוכלוסייה הכבושה, המחסומים וכדומה, לטענתם) בעוד "הסרבנים" מסרבים, וברור להיכן נוטה דעתה. אבל האם באמת זה אותו דבר כשמדובר במוזן, בגדים, תרופות? האם הסיוע ההומניטרי רע מעיקרו ומוטב שלא יוגש כלל (בבחינת ככל שירע כן ייטב)? ואם זו אכן דעתה, האם היא מוכנה לומר אותה בגלוי לארגונים כמו "תעאיוש" (ארגון יהודי-פלסטיני המארגן מדי פעם גם משלחות סיוע לשטחים), או לערביי ישראל המגישים סיוע כזה לאחיהם בשטחים? תשובה מפורשת לא שמעת.

סיפור "נכבה" ציוני?

יש בעיה מתמשכת עם סקירת ספרים במוספי הספרות. איני מקנא במבקרים שצריכים לסקור ספר או שניים בשבוע, ב-300 מילה. כך, למשל, את מחצית רשימתו על ספרו החדש של אלי שרייבר (חתולי) **מותק** (ידיעות אחרונות, ספרי חמד; סדרת פרוזה בעריכת עליזה ציגלר, 278 עמ', 2003) מבזבז יורם מלצר (מעריב 11.04.03). על זיכרונות מספרים קודמים של המתבר, ורק את המעט שנותר הוא מקדיש לספר החדש. על ספר זה הוא כותב: "הסיפור הקצבי והמצחיק, הכתוב בלשון רעננה, טבעית ויצירתית, איננו דן רק בבעיה אישית היפותטית, ואפילו לא בשאלת המשיחיות המאיימת פעם נוספת לגרום לעם ישראל שטף דם במוח, הדיון שלו הוא בשאלה למי שייכת ההיסטוריה היהודית ולמי שייך היהודי הפרטי... זהו הציר שעליו מתרוצצת עלילת הרומן המותח, המצחיק והמטריד הזה. מעשה טרוריסטי מבורך בחברה הישראלית, המנסה להיאחז במחשבה שיש ביכולתה לבלוע את המשיחיות ולא למות מן ההרעלה". הבעיה בתיאור זה, השאוב ברובו מדברים

מעל הנאמנות לחוק, המדינה באירופה לאחר מלחמת העולם הראשונה עוברת טרנספורמציה, כולם רוצים להיות בעלי לאומיות, אפילו במחיר ויתור על אזרחות. האומה כבשה את המדינה עוד לפני שהיטלר הכריז "צודק הוא מה שטוב לעם הגרמני" (מסכם לאור במילותיו שלו את השקפתה של ארנדט). אחת התוצאות של המצב החדש היא

חנה ארנדט

היווצרותה של קטגוריה חדשה: "פליטים". זכויות אזרח מובטחות רק על ידי חברות באומה. לעומת המצב הקודם (שבו כולם היו נתיני המלך) מתגלגל הסובייקט באזרח, שעיקרון הלידה הוא עכשיו מקור זכויותיו. במקום "זכויות אדם" יש "סיוע הומניטרי". זוהי תמצית ביקורתה של ארנדט (בניסוחו של לאור) על המודרניות. אם הבינותי נכון, הרי מבחינה זו אין הבדל בין מדינת-אומה, מדינת-לאום, ואף מדינת-כל-אזרחיה (בנוסח ארצות-הברית, למשל), כי בכל המדינות הללו ייתכנו חסרי אזרחות, דהיינו פליטים, שהעולם המודרני מוצף בהם. ואם, אכן, זה המצב, אם הקלקול שבמודרניות הוא כל כך מהותי, השאלה היא לאן הולכים מכאן? קופצים לאחור אל המונרכיה האבסולוטית, או אל העתיד של הקהילה האנרכיסטית? תשובה על כך לא ניתנה.

מה שמחבר בין שני הכנסים הוא עניין "האזרחות" (עליו דיבר עדי אופיר) והעניין "ההומניטרי" (עליו דיברה אריאלה אזולאי). מכיוון שטרם קראתי את ספרם, אסתפק בדבריה הקצרים של אזולאי "רלי" בפי מכריה, שבחרה בדברי תשובתה למתדיינים (ד"ר ענת בילצקי וד"ר מיכל בן נפתלי) לספר על הפרויקט העכשווי שהיא עובדת עליו, סרט תיעודי הקרוי "שרשרת המוזן", העוסק בשאלה "האם יש או אין רעב בין הפלסטינים?" כל הגורמים (הרשמיים בישראל) העוסקים בנושא קובעים, כי "אין רעב", אולם קביעה זו, לדבריה, מסתירה את האמת. האמת מוסתרת

מכל - שהרגיו לא מעט יהודים בארץ ובעולם; בתחילת דרכה היתה ציונית ואחר כך נעשתה מבקרת הציונות; היא חששה שהקמת מדינה יהודית תהיה אסון לישראלים ולפלסטינים כאחת, ותמכה בפתרון של מדינה-דו-לאומית. המרצה הראשון, יצחק לאור, ואילו בלבד אתייחס, הרצה על הנושא "אף מילה על ציונות: חנה ארנדט ולאומיות". כבר מכותרת ההרצאה ניתן להבין כי אפשר לגזור את ההתנגדות לציונות מצדם השקפתה על הלאומיות בכלל. ובאמת, היתה זו הרצאה פוקחת עיניים מכיוון שהאירה גם את עיקרי עמדתו העקרונית של לאור עצמו, הבאה לביטוי גם ביצירתו הספרותית, ובעיקר ברומנים שלו (**עם מאכל מלכים**, **ועם רוחי גווייתי הנה אדם**) המרבים לעסוק בהתפוררות זהות הישראלית, האישית והקולקטיבית.

על הגותה של ארנדט בשאלות אלה אמר לאור לפי רישומי (דעותיה, דעותיו, וכן דעותי, מטבע הדברים מתערבים קצת, אך חשיבות העניין בעינה עומדת): למדינת-האומה האירופית היו חיים קצרים, מהמהפכה הצרפתית ועד מלחמת העולם הראשונה. היא התמוטטה מרגע שהפכה מדינת-האומה - באנגליה, צרפת וגרמניה - מדינה כובשת, ברגע שנוצר קרע בין הליברליזם לאימפריאליזם, בין מושג הטריטוריה לבין מושג ההתפשטות. לאומיות של דבר, הפגם מהותי יותר והוא קיים במדינת-האומה כבר מרגע כינונה במהפכה הצרפתית עצמה.

לאור הדגיש כי בחר לתרגם את המונח nation state "מדינת-אומה" ולא "מדינת-לאום", ולא בכדי. אם כי מהותית אין בעברית הבדל ביניהם (לפחות לפי מילון אבן שושן), הרי בעוד שמהשם "לאום" אפשר לגזור "לאומי" ו"לאומיות", הרי לשם "אומה" אין נגזרות כאלה, וזה הולם יותר את השקפתה של ארנדט, שהמליצה לאומות להימנע מלפתח לאומיות, שבה, ולא במדינה בתור שכזאת, היא רואה את מקור הרע. (לאור סבור שארנדט ממשיכה בנקודה זו את רוזה לוקסמבורג שביקרה את לנין בשאלה זו). מדינת-האומה המודרנית, לדבריה, היא היורשת של המונרכיה האבסולוטית שקדמה לה. הטרגדיה היא בכך שהאומה החליפה את מושג הריבון (המלך), במושג של רצון העם, וככך הפכה את המדינה ממכשיר של חוק (שכולם שווים בפניו) למכשיר בידי האומה. באין מונרך, הקשר בין האזרחים הופך לקשר לאומי [במקום הקשר הווסאלי בין נתין לאדון - ע.ל.]. הלאומיות היא ביטוי לעיוות של המדינה; זכויות אדם נאכפות, מכאן ואילך, רק באמצעות זכויות לאומיות, הנאמנות לעם ("פולקס"), היא כעת